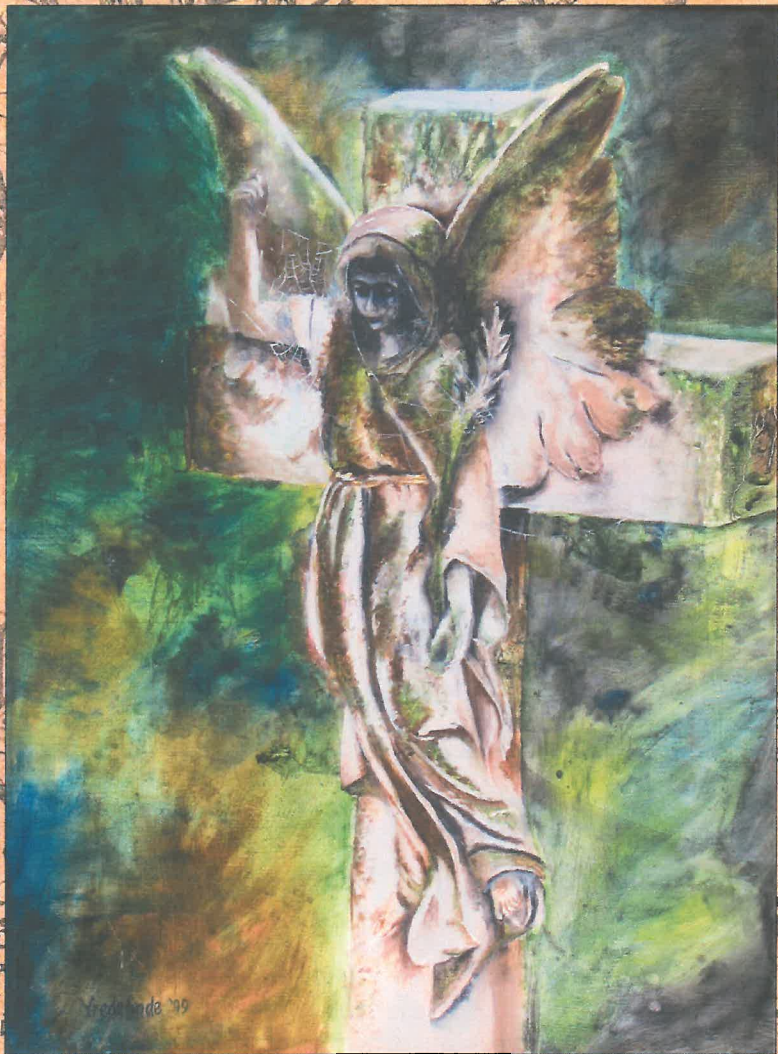

Vyf Dogters van Ewa skilder 'n Engel

Die gebruik van terapeutiese kuns in die uitlewing
van spirituele identiteit by die jong volwasse vrou

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

**VYF DOGTERS VAN EVA SKILDER 'N ENGEL:
DIE GEBRUIK VAN TERAPEUTIESE KUNS IN DIE UITLEWING VAN
SPIRITUELE IDENTITEIT BY DIE JONG VOLWASSE VROU**

deur

Marina Strydom

voorgelê ter vervulling
van die vereistes vir die graad

PHILOSOPHIAE DOCTOR

in

PRAKTIESE TEOLOGIE

aan die
Teologiese Fakulteit
van die
Universiteit van Pretoria

Promotor: Professor J.C. Müller

Oktober 2005

*Dankie aan die Here wat my op soveel maniere
deur hierdie navorsing geseën het:*

- Jaco wat meer as enigiemand anders in my geglo het.
- Katinka wat ten spyte van haar kleinheid dit vir my baie maklik gemaak het.
- Annamarie, Michelle, Sanet en Susan, my mede-navorsers, wat alle verwagtings oortref het en uitstekende mede-reisigers was. Sonder julle was niks hiervan moontlik nie.
- Christina vir al die koppies tee, roosterbrood en kinderoppaswerk
- My familie en vriende wat nooit opgehou belangstel en ondersteun het nie, veral in die laaste jaar.
- Niekie en Marinda vir hulle goeie raad, ondersteuning en ure se lees.
- Prof. Julian wat saam met my entoesiasies was oor die navorsing.
- My mede-studente wat my geïnspireer het en my denke help vorm het.

SUMMARY

Recently there has been a worldwide revival in spirituality. People increasingly perceive themselves as spiritual beings. Yet lots of people, especially Christians, find it difficult to realise their spirituality. Traditional spiritual disciplines do not address this need sufficiently. In this research the use of therapeutic art as spiritual discipline in the realisation of spirituality in the young adult woman has been investigated.

Therapeutic art, which can be seen as a hybrid of traditional art therapy, differs from art therapy in that it aims to achieve an aesthetic end product - yet it can be experienced as therapeutic. Although therapeutic art underlines the importance of aesthetics, it does not undermine the therapeutic process. The effect of an aesthetic end product on its creator can not be under estimated. Therapeutic art enhances the realisation of spiritual identity as its aesthetic quality serves as a means of experiencing God. It is this exposure to beauty and other aesthetic experiences that transcends an individual's emotions and exposes him/her to the greater, poignant reality of God.

The theological basis of the research is grounded in postfoundational theology, focusing on empowering, prophetic-liberating, feministic-contextual practical theology. The research method is rooted in the narrative approach as found in social constructionism. Specific emphasis is placed on qualitative, feministic and participatory action research methodology.

The research tells the story of the Five Daughters of Eve, myself and four co-researchers, who use therapeutic art in search of the realisation of our spiritual identity. The research is not aimed at generalising outcomes. The outcome of the research is of specific value, due the fact that the true life stories of five women and their experience of therapeutic art in the realisation of their spirituality is

highlighted. The outcome of the research is not only a hypothesis – it is based on ‘experienced reality’ that aims to serve as a contextual framework for others in search of the realisation of their spiritual identity.

Research findings clearly support the fact that art and spiritual identity are not irreconcilable ideas. The relationship between the church and art are often perceived as strenuous. As point of departure, it is attempted to create an understanding for the narrative of the church and art. A common basis of understanding is required to fully comprehend the reason for this tension. As far as the relationship between the church and art is concerned, a search is undertaken towards new ways of understanding. The art therapy field is examined and used as basis for explanation. Research focuses on the connection between art therapy and the narrative approach. The unique experience of women’s spirituality and faith development, as well as spiritual identity in relation to the potential relationship between art and faith are exposed. Inquiry is conducted in the importance of a unique system of symbols, consisting of symbol, metaphor and ritual in the pursuit of art as spiritual discipline.

GLOSSARY OF TERMS

- Therapeutic art
- Art therapy
- Spirituality
- Spiritual identity
- Narrative research
- Social constructionism
- Postfoundational theology
- Woman
- Aesthetics
- Empowering theology

- Liberating theology
- Prophetic theology
- Feminist research methodology
- Art and church
- Non-verbal communication
- Faith development
- Symbol
- Metaphor
- Ritual

OPSOMMING

In die tyd waarin ons leef is daar 'n wêreldwye oplewing in spiritualiteit. Mense raak al meer bewus van die feit dat hulle ook spirituele wesens is. Desnieteenstaande vind baie mense, veral Christene, dit moeilik om hul spiritualiteit uit te leef, aangesien tradisionele geestelike dissiplines nie noodwendig hul behoefte genoegsaam aanspreek nie. In hierdie studie is daar ondersoek ingestel na die gebruik van terapeutiese kuns as geestelike dissipline in die uitlewing van spirituele identiteit by die jong volwasse vrou.

Terapeutiese kuns, wat as 'n hibried van tradisionele kunstherapie beskou kan word, het anders as kunstherapie 'n estetiese eindproduk ten doel nie, maar sou ook terapeuties van waarde kon wees. Die effek van 'n estetiese eindproduk op die skepper van die werk kan nie onderskat word nie. Estetika kan 'n belangrike element wees in die ervaring van God. Die estetiese aard van terapeutiese kuns staan daarom in diens van die uitlewing van spirituele identiteit. Dit is juis hierdie blootstelling aan skoonheid en ander estetiese ervarings wat 'n persoon se emosies kan transendeer en blootstel aan die groter, aangrypende realiteit van God.

Die teologiese vertrekpunt waarvan hierdie navorsing uitgaan is gegrond in postfundamentele teologie met klem op bemagtigende, profeties-bevrydende, feministies-konstekstuele praktiese teologie. Die werkswyse wat die navorsing onderlê is die narratiewe benadering wat tuis kom binne sosiaal konstruksionisme. Daar word spesifiek gefokus op kwalitatiewe, feministiese, deelnemende navorsingsmetodologie.

Die navorsing handel oor die verhaal van die Vyf Dogters van Eva, ek en vier mede-navorsers, wat deur die gebruik van terapeutiese kuns gesoek het na 'n manier om kuns in te span in die uitlewing van ons spirituele identiteit. Die

waarde van hierdie navorsing is veral geleë in die feit dat dit gehandel het oor die werklike lewensverhale van vyf vroue en hul belewenis van terapeutiese kuns in die uitlewing van hul spiritualiteit. Die uitkoms van die navorsing is dus allesbehalwe 'n blote hipotese. Dit is “ervaarde werklikheid”, wat hopelik ook vir ander van waarde sal kan wees.

Alhoewel dit in hierdie studie duidelik word dat kuns en spirituele identiteit allesbehalwe onversoembare terme is, bestaan daar steeds die persepsie in die kerk dat daar spanning tussen die kerk en kuns bestaan. Om hierdie rede word daar aandag gegee aan die verhaal van kuns in die kerk sedert die vroegste tyd, om sodoende te probeer verstaan waar hierdie spanning vandaan kom. Daar word ook gesoek na nuwe maniere om die verhouding tussen kuns en die kerk te beskou. Die veld van kunstherapie word ondersoek en daar word ondersoek ingestel na die treffende verband tussen kunstherapie en die narratiewe benadering. Daar word ook aandag gegee aan die vrou se unieke belewenis van haar spiritualiteit en geloofsontwikkeling, asook na spirituele identiteit, om sodoende verdere lig te werp op die potensiële verhouding tussen kuns en geloof. Die belang van die ontwikkeling van 'n unieke simboolsisteem vir elke individu bestaande uit simbool, metafoor en ritueel in die beoefening van kuns as geloofsdissipline geniet ook aandag.

SLEUTELWOORDE

- Terapeutiese kuns
- Kunstherapie
- Spiritualiteit
- Spirituele identiteit
- Narratiewe navorsing
- Sosiaal konstruksionisme
- Postfundamentele teologie

- Vrou
- Estetika
- Bemagtigende teologie
- Bevrydende teologie
- Profetiese teologie
- Feministiese navorsingmetodologie
- Kuns en kerk
- Nie-verbale kommunikasie
- Geloofsontwikkeling
- Simbool
- Metafoor
- Ritueel

Inhoudsopgawe

Hoofstuk 1 Komposisie van die naversingslandskap

1.1 INLEIDENDE OPMERKINGS	1
AANGAANDE EIE POSISIONERING	
1.2 EPISTEMOLOGIES-TEOLOGIESE VETREKPUNTE	2
1.2.1 Praktiese teologie	3
1.2.2 Die Postmoderne Uitdaging tot Teologie	5
1.2.3 Kritiese realisme	8
1.2.4 Postfundamentele Teologie	12
1.2.5 Narratief Pastorale Teologie	14
1.2.6 Narratief as postfundamentele werkswyse	21
1.2.7 Teologie en interdisiplinariteit	22
1.2.8 Feministies-Kontekstuele teologie	25
1.2.9 Bemagtigende en profeties-bevrydende taak	26
Van die teologie	
1.3 METODOLOGIES- EPISTEMOLOGIESE	28
VERTREKPUNTE	
1.3.1 Sosiaal konstruksionistiese paradigma	28
1.3.1.2 <i>Dekonstruksie</i>	29
1.3.2 Narratiewe benadering	32
1.3.2.1 <i>"The client is the expert"</i>	35
1.3.2.2 <i>"Not Knowing"</i>	36
1.3.2.3 <i>Eksternalisering</i>	37
1.3.2.4 <i>Unieke uitkoms of alternatiewe verhale</i>	37
1.3.2.5 <i>Ko-konstruksie</i>	38

1.3.3 Kwalitatiewe navorsing	38
1.3.4 Deelnemende aksienavorsing	42
1.3.5 Feministiese navorsingsmetodologie	44
1.4 AGTERGROND OOR DIE SPESIFIEKE NAVORINGSVELD	45
1.4.1 Inleidende opmerkings	45
1.4.2 Wat is Kunsterapie?	45
1.4.3 Waarom hierdie onderwerp?	47
1.4.4 Kunsterapie en terapeutiese kuns: is daar 'n verskil?	48
1.5 VERLOOP VAN DIE NAVORSINGSPROSES	48
1.5.1 Inleidende opmerkings	48
1.5.2 Veld van Aksie	50
1.5.3 Beskrywing van agtergrond en in-konteks ervarings	51
1.5.4 Ontwikkeling van die navorsingsverhaal	52
1.5.4.1 <i>Eie betrokkenheid</i>	55
1.5.4.2 <i>Etiese kwessies</i>	55
1.5.4.3 <i>Subjektiewe integriteit</i>	57
1.5.4.4 <i>Refleksie op navorsing</i>	58
1.5.4.5 <i>Interdissiplinariteit</i>	59
1.5.5 Klimaks of unieke uitkoms	59
1.5.6 Einde	60
1.5.7 Uiteensetting van hoofstukke	62

Hoofstuk 2 Vyf Dogters van Eva

2.1 Inleidende opmerkings	64
2.2 Aangaande die tema	64
2.3 Voor die dogters daar was	66
2.3.1 <i>Die ECHO kunsterapie groep</i>	66
2.3.2 <i>Die Stabilis groep</i>	69
2.3.3 <i>Die Vroue Kunsgroep</i>	70
2.4 Die storie agter die storie	73
2.5 Vyf verhale	75
2.5.1 <i>Annamarie se verhaal</i>	76
2.5.2 <i>Michelle se verhaal</i>	80
2.5.3 <i>Sanet se verhaal</i>	84
2.5.4 <i>Susan se verhaal</i>	92
2.5.5 <i>Marina se verhaal</i>	97
2.6 Die tyd stap aan	101
2.6.1 <i>Funksionering van die groep</i>	101
2.6.2 <i>Die belang van die groep</i>	105
2.6.3 <i>Afsluiting van die groep</i>	106
2.7 As ek iets mag sê...	108
2.8 In ons eie woorde	113
2.8.1 <i>Oor die skryf van ons verhale</i>	113
2.8.2 <i>Oor die belang van die groep</i>	114
2.8.3 <i>Oor kuns, spiritualiteit en liggaamlikheid</i>	115
2.8.4 <i>Oor kuns en die spiritualiteit van die vrou</i>	116
2.8.5 <i>Oor kuns as taal van bevryding</i>	117
2.8.6 <i>Kuns as taal van bemagtiging</i>	119
2.8.7 <i>Oor spiritualiteit en jouself wees</i>	121
2.9 Slotopmerkings	122

Hoofstuk 3 Kuns en die Kerk

3.1 Buitelyne	123
3.2 Spanning tussen die sakrale en die sekulêre	125
3.3 Kuns in die vroeë kerk	127
3.4 Die rol van die Icoon in die teologie van die Ooste	129
3.5 Die Middeleeue	130
3.6 Renaissance en Reformasie	132
3.7 Die Victoriaanse tyd	135
3.8 Moderne kuns	137
3.9 Veel meer as 'n prentjie	138
3.10 Om dieper te kyk	140
3.11 Helder kleure op 'n skoon palet	141

Hoofstuk 4 Kunsterapie en ander verhale

4.1 Die verhaal van Kunsterapie	145
4.2 Ander invloede op kunsterapie	146
<i>4.2.1 Die verband tussen kunsterapie en die werk van Carl Jung</i>	147
<i>4.2.2. Die Mandala: Die argetipiese oorsprong van kunsterapie?</i>	149
4.3 Wat is Kunsterapie?	151
4.4 Terapeutiese kuns: Waar pas dit in?	152
4.5 Kunsterapie en estetika	153
4.6 Kunsterapie: Onwetend narratief?	157
4.7 Kunsterapie en narratief	159
<i>4.7.1 Ooreenkomste tussen kunsterapie en die narratiewe benadering</i>	159

4.7.2 Sosiaal konstruksionisme	160
4.7.3 Dekonstruksie van diskoerse	161
4.7.4 Eksternalisering	162
4.7.5 “Not-knowing”	163
4.7.6 “The client is the expert”	164
4.7.7 Interpretasie en betekenis	165
4.7.8 Ko-konstruksie	166
4.7.9 Alternatiewe verhaal	167
4.7.10 Terapeutiese dokumentasie	168
4.7.11 Samevattend	169
4.8 Kunsterapie as Nie-verbale kommunikasie	170
4.8.1 Om met die oë te luister	170
4.8.2 Oorbodige woorde	171
4.8.3 ‘n Veilige hawe	172
4.9 Slotopmerkings	174

Hoofstuk 5 Die vrou en spirituele identiteit

5.1 Posisionering	175
5.2 Die Vrou	176
5.2.1 Hoe vroue God ken	176
5.2.2 Die rol van die vrou in die geskiedenis	177
5.2.3 Die Godin	178
5.2.4 Die invloed van die samelewing	179
5.3 Ontwikkeling en geloofsontwikkeling	181
5.3.1 Perspektiewe op ontwikkeling en geloofsontwikkeling	182
5.3.1.1 Lewensiklusteorieë	182
5.3.1.2 Strukturele fase teorieë	183
5.3.1.3 Relasionele psigodinamiese teorieë	185

5.3.1.4 <i>Dialektiese teorieë</i>	186
5.3.1.5 <i>Fowler se Geloofsontwikkeling teorie</i>	187
5.3.2 <i>Ontwikkeling en Geloofsontwikkeling by die vrou</i>	188
5.3.3 <i>Geloofstrategieë</i>	191
5.4 <i>Spiritualiteit</i>	193
5.4.1 <i>Aangaande die siel en spiritualiteit</i>	193
5.4.1.1 <i>Spiritualiteit en teologie</i>	200
5.4.1.2 <i>Pelgrimstog deur die lewe</i>	201
5.4.2 <i>Spiritualiteit sosiaal gekonstrueer</i>	204
5.4.3 <i>'n Spiritualiteit vir vroue</i>	206
5.4.4 <i>Die spiritualiteit van die kunstenaar</i>	209
5.5 <i>Identiteit</i>	210
5.5.1 <i>Wat is identiteit?</i>	210
5.5.2 <i>Spirituele identiteit</i>	211
5.5.3 <i>Sakralisasie van spirituele identiteit</i>	212
5.6 <i>Belangrike boustene van spiritualiteit</i>	214
5.6.1 <i>Simbool en metafoor</i>	214
5.6.2 <i>Rituele</i>	217
5.7 <i>Vroue wat inspireer</i>	218
5.7.1 <i>Hildegard von Bingen</i>	219
5.7.2 <i>Frida Kahlo</i>	222
5.8 <i>Slotopmerkings</i>	227

Hoofstuk 6 Die gebruik van terapeutiese kuns in die uitlewing van spirituele identiteit

by die jong volwasse vrou

6.1 Vyf dogters van Eva staan op 'n berg	228
6.2 Kuns, geloof, estetika en die kerk	230
6.2.1 <i>Kuns en Geloof</i>	230
6.2.2 <i>Kreatiwiteit en estetika</i>	231
6.2.3 <i>Kuns in die kerk</i>	234
6.2.4 <i>Narratief Pastorale sorg deur kuns</i>	236
6.3 'n Teologie van Estetika	237
6.4 Kuns en die uitlewing van spirituele identiteit	240
6.4.1 <i>Kuns as terapie</i>	240
6.4.2 <i>Kuns as geloofstaal</i>	242
6.4.3 <i>Die pastoraal terapeutiese kunstgroep</i>	243
6.4.4 <i>Uitlewing van spirituele identiteit</i>	246
6.4.4.1 <i>Bewustelikheid</i>	247
6.4.4.2 <i>Die pilgrim met die kwas in die hand</i>	248
6.4.4.3 <i>Kuns as geloofsdissipline</i>	249
6.4.4.4 <i>'n Nuwe lewenskoers</i>	251
6.4.5 <i>Vrou-vriendelike pastorale sorg</i>	251
6.4.6 <i>Kuns: Profeties, Bevrydend en Bemagtigend</i>	253
6.4.6.1 <i>Profetiese kuns</i>	254
6.4.6.2 <i>Bevrydende kuns</i>	257
6.4.6.3 <i>Bemagtigende kuns</i>	259
6.4.7 <i>Simbool, Sakrament en Ritueel in Kuns</i>	262
6.4.7.1 <i>Simbool</i>	262
6.4.7.2 <i>Sakrament</i>	264
6.4.7.3 <i>Ritueel</i>	265

6.5 Die Uitstalling	266
6.6 Toekomspektiewe	287
6.7 Slotopmerkings	288

Hoofstuk 7 Vryf Dogters van Eva skilder 'n engel:

Refleksie op die navorsingsproses

7.1 Inleidende reflektiewe opmerkings	289
7.2 Refleksie aangaande getrouheid aan teologies-epistemologiese vertrekpunte	290
7.2.1 <i>Postfundamentele teologie</i>	291
7.2.2 <i>Postfundamentele praktiese teologie</i>	291
7.2.3 <i>Narratief-pastorale teologie</i>	292
7.2.4 <i>Feministies-kontekstuele teologie: profeties, bemagtigend, bevrydend</i>	292
7.3 Refleksie aangaande getrouheid aan metodologies-epistemologiese vertrekpunte	293
7.3.1 <i>Sosiaal-konstruksionistiese paradigma</i>	293
7.3.2 <i>Narratiewe benadering</i>	294
7.3.3 <i>Kwalitatiewe navorsing</i>	295
7.3.4 <i>Deelnemende aksienavorsing</i>	296
7.3.5 <i>Feministiese navorsingmetodologie</i>	297
7.4 Oorsig oor inhoud van afsonderlike hoofstukke	298
7.5 Oorsig oor verloop van navorsingsproses	300
7.5.1 <i>Veld van Aksie</i>	300
7.5.2 <i>Beskrywing van agtergrond en in-konteks ervaring</i>	300
7.5.3 <i>Ontwikkeling van navorsingsverhaal</i>	301
7.5.3.1 <i>Eie betrokkenheid</i>	302
7.5.3.2 <i>Etiese kwessies</i>	302

7.5.3.3 <i>Subjektiewe integriteit</i>	303
7.5.3.4 <i>Refleksie op navorsing</i>	304
7.5.3.5 <i>Interdissiplinariteit</i>	304
7.5.4 <i>Klimaks en Einde</i>	305
7.6 Refleksie op wins in lewe van mede-navorsers	306
7.7 Leemtes in die navorsing	307
7.8 Wins van navorsing vir prakties teologiese en akademiese veld	308
7.9 Self-refleksie: My rol as navorser	309
7.10 Slotopmerkings	314

<i>Bibliografie</i>	315

Aanhangsels

Aanhangsel A

Ingeligte toestemmingsverklaring van elke mede-navorser

Aanhangsel B

Pierre se skildery